

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

Yayın Komisyonu:

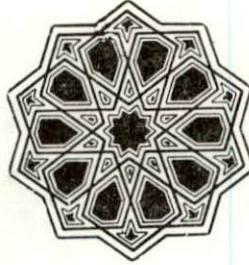
Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

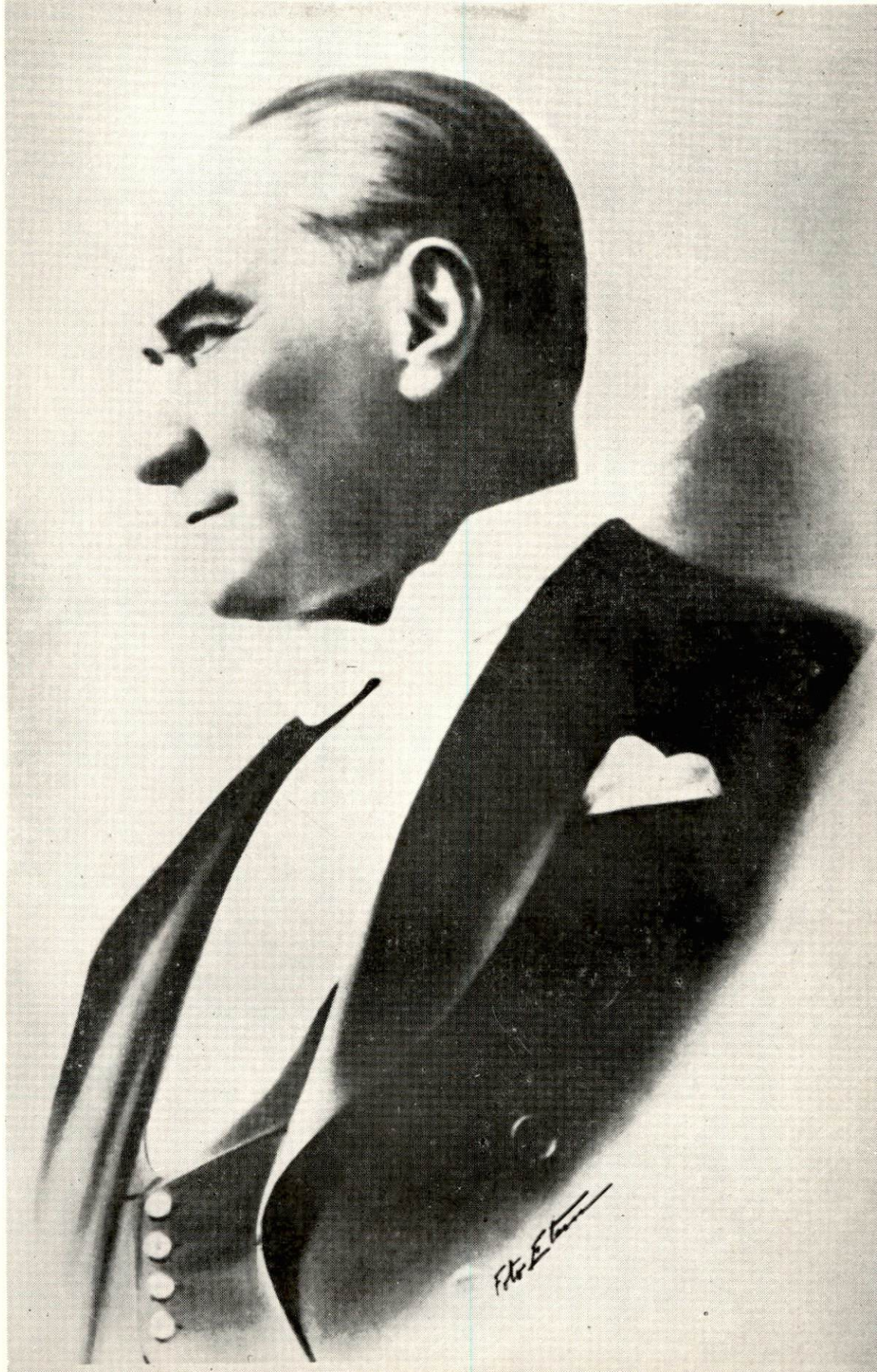
GH : XIX

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1973

Çıktı Yılı: 50. Yılında...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre ve Din Felsefesi</i> .	1
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Parmenides ve Varlık Meselesi</i>	17
Prof. Dr. Şakir BERKİ, <i>İslâm Hukukunun Ana Hatları</i>	29
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU, <i>Dinler Bilimi</i>	41
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Hibbân ve Tefsiri</i>	49
Doç. Dr. Mehmed S. HATİBOĞLU, <i>Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği</i>	59
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Dinî Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar</i>	75
Dr. M. Esad KILIÇER, <i>Kemâlpaşazade'nin Aile Hukuku ile İlgili Bazı Fetvâları</i>	83
Dr. Mehmet DAĞ, <i>İslâm Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü</i>	97
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İslâm'da Muhtesiplik ve Eğitim Yönünden Değeri</i>	117
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Re'y ve İctihad</i>	123
Prof. Dr. Muhsin MAHDİ, <i>Çağımızın İslâm Düşüncesinde İslâm Felsefesi</i> (Çev. Hüseyin ATAY)	133
Laura Veccia VAGLIERI, <i>Ali-Muâviye Mücadelesi ve Hârici Ayrılmasının İbâdî Kaynakların Işığında İncelenmesi</i> (Çev. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI)	147
Şeyh Muhammed ABDUH, <i>İslâmın Müsamahasına Dönüş</i> . (Çev. Osman KESKİOĞLU)	151

	<u>Sayfa</u>
W. D. Ross, <i>Aristo'da Tabiat Felsefesi</i> (Çev. S. Hayri BOLAY) ...	155
Joachim WACH, <i>Toplumun Dini Teşkilatlanması</i> (Çev. Dr. M. Rami AYAS)	175
S. PİNES, <i>İbni Sinâ ve "Risâletü'l-Füsus Fi'l-Hikme"nin Yazarı</i> (Çev. Kifayet ÖZAYDIN)	193
Hartmuth SCHMÖKEL, <i>Sumer Dini</i> (Çev. ve Açıklayan Mehmet Turhan ÖZDEMİR)	197
Ord. Prof. H. Z. ÜLKEN, <i>Prof. Dr. Hikmet Birand (1904-1972)</i> ...	219
İgnaz GOLDZİHER, <i>İslâmda Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler</i> (Çev. Dr. Cihad TUNÇ)	223
 <u>Kitap Tenkitleri :</u>	
<i>Muzaffer Sencer'in Allahın Varlığına Dair Bir Kitabı</i> (Süleyman Hayri BOLAY)	237
 <u>Kitap Tanıtma:</u>	
<i>Müşkilet al-İnsan</i> (S. Hayri BOLAY)	241
<i>Müellifine Okunulan Bir Asıl Nüsha ile Karşılaştırılıp Düzeltilmiş Bir Kitabı'l-İktidab Nüshası</i> (Günay TÜMER)	247
<i>Yeni Bir Humâyun-nâme Nüshası</i> (Günay TÜMER)	253

YENİ BİR HUMÂYUN-NÂME NÜSHASI

ASİSTAN: GÜNAY TÜMER

Humâyün-nâme, Kelile ve Dimne'nin eski Osmanlı Türkçesine çevrisidir. Eserin, çevriyi yapan Ali Çelebi (Ö. 950/1543)'ye pek yakın (989/1581 tarihinde Zeynu'd-dîn hattıyla) güzel bir ta'lik kırması nüshasını Kastamonu'da¹ görüp gözden geçirdik. Nüshanın özelliklerine geçmeden önce Kelile ve Dimne ile Humâyün-nâme hakkında özlü bilgi verelim.

Edebî şaheserler, ya çevrilerek, ya da benimsenip sahip çıkılarak bütün dünya kültür âlemini dolaşırlar. Bu şaheserlerden biri de Kelile ve Dimne'dir. Aslı Sanskritçe olan bu eserin yazarı Beydeba² olarak bilinmekteyse de Brockelmann, ilk eserin en eski şeklinin Hertel tarafından bulunan "*Tantrākhyāyika*" olduğuna işaret ederek asıl eserin *Vişnu mezhebinden adı meçhul bir brahman* tarafından muhtemelen M. 300 de yazıldığını zikretmektedir³. Eser, bir giriş ve her biri "tantra" adını taşıyan beş kitaptan ibarettir. Eserin ikinci bir şekli "*Pañcatantra*" adını taşır. Hindistan'da bir halk kitabı olmuş ve sayısız değişik şekilleri meydana gelmiştir.

Kâtib Çelebi'nin "*ahlâkı ıslah ve nefisleri terbiye eden bir kitap*" olarak vasıflandırdığı Kelile ve Dimne, hükümdarlara mahsus ahlâkî bir Hint masal mecmuasının hükümdarlar aynası anlamına gelen adı olup iki baş kahramanın, yani iki çakalın Sanskritçe adından, Karataka ve Damanaka'dan (daha eski Süryânî çevrisinde isimlerin şekli Kalilag ve Damnag'dır) teşkil edilmiştir. Kitabın gayesi, mükemmel bir Sanskritçe ile yazılmış hayvan masallarıyla hükümdarlara hikmet öğretmektir⁴.

1 Kastamonu'daki İsmailbey Camii İmamı Mehmet Aslan'ın özel kitablığında.

2 Batı'da Bidbay, Arapça'da Bidba ve Bidbah, eserin Pehlevî çevrisinden hazırlanan Süryânî metninde de Bidbog ve Bidvog olarak geçer. Kâtip Çelebi, Beydeba diye zikrediyor (Bak. Kâtip Çelebi, Keşfu'z-Zunun, İst. 1941 Maarif Mat. II/1507). Ömer Rıza Doğrul, Mehmed Küşteri adlı bir Türk yazarın "*Şeceretu'l-Beşer*" adlı kitabında Bakû'dan Hindistan'a giden Ketku isimli bir Türk'ün Kelile ve Dimne'yi yazdığını söylediğini naklediyorsa da bu konuda fazla bir bilgi bulunmadığını da ilâve ediyor (Bak. Beydeba, Kelile ve Dimne, Hint Klâsikleri. I. Çev. Ö. Rıza Doğrul, II. Baskı, Ank. 1960, s. VI).

3 Brockelmann, İslâm Ansiklopedisi "Kelile ve Dimne" maddesi, VI. 552.

4 Bak. İslâm Ans. VI. 552.

Eser, Sanskritçe'den Pehlevî (eski Farsça) diline, oradan da Arapça'ya çevrilmiş, İslâm ve Hristiyan edebiyatlarında büyük rağbet görmüştür.

Eser, ilkin M. VI. a sırda Kisra Anüşervân'ın Hindistan'a gönderdiği özel doktoru Burzoe (Burzuye-Burzeveyh) tarafından Pehlevî diline çevrilip bazı Hint kaynaklı ilâvelerle genişletildi.

Yine aynı asır içinde eski Süryan'ca ya da çevrilen eser, M. VIII. asrın başlarında önce Mazdekî iken İslâmiyete geçen Firuzabad'lı büyük nesir üstadı 'Abdullah b. Mukaffâ⁵ tarafından Arapça'ya çevrilmiştir. Bu ölmez hikmet kitabı, diğer dillere bu çevri kanahyla geçmiştir. Birkaç defa Farsça'dan Arapça'ya, ya da Arapça'dan Farsça'ya çevrilen eserin⁶ Türkçe'ye intikali şu doğrultuda olmuştur:

Burzoe çevrisinin kaybolması üzerine Arapça'dan ilkin M. XII. asırda Nizâmuddîn Ebu'l-Me'âlî Nasrullah b. Muhammed b. 'Abdilhamîd ve daha sonra Nasrullah'ın çevrisini daha sadeleştirmek gayesiyle M. XV. asırda Huseyn b. 'Ali el-Vâ'ız el-Kâşifi tarafından Farsça'ya çevrilen esere Kâşifi "*Envâr-ı Suheyli*"⁷ ismini vermiştir.

Envâr-ı Suheyli, iki defa doğu Türkçesine, daha sonra Anadolu Türkçesine çevrildi. Kul Mes'ud, Aydınöğlü Umur Bey için M. 1360 da Envâr-ı Suheyli'yi Türkçe'ye çevirdi, adı bilinmeyen bir yazar da nazma sokup I. Murad'a hediye etti. Envâr-ı Suheyli'nin mütercimlerinin en meşhuru 'Alî Çelebî (Ö. 950/1543)'dir. Kâtip Çelebî, Mevlâ 'Alî b. Sâlih er-Rûmî diye künyeleyip 'Abdu'l-Vâsi' 'Alisi diye lâkablandırıyor⁸. Brockelmann, 'Alî Vâsi', yahut 'Alî Çelebî diye bahsediyor⁹.

'Alî Çelebî, Envâr-ı Suheyli'yi secîli bir nesir ile Türkçe'ye çevirip "*Humâyün-nâme*" adını vererek Kanunî Süleyman'a hediye etmiştir. Eser, Bulak'ta ve İstanbul'da birçok defalar basılıp çeşitli Avrupa dillerine çevrilmiştir.¹⁰

5 Louis Cheikho, en eski nüshaları gözden geçirerek hareketli olarak yayınladığı Arapça "*Kalîla Va Dimna*" mukaddemesinde İbnu'l-Mukaffâ'nın, zındıklık ithamı üzerine, Mansur'un emriyle 36 yaşlarında katledildiğini, Mecusi olduğunu söylüyor (Bak. Louis Cheikho, *Kitâbu Kalîla Va Dimna* Beyrut 1950, Katolik Mat. s.v)

6 Fazla bilgi için bak. İslâm Ans. VI/552-554 ve Keşfu'z-Zunun, II. 1508.

7 Kâşifi, Huseyn Baykara'nın veziri 'Alî Şîr Nevâi'nin saray vaizidir. Bu ismi, Huseyn'in veziri Ahmed Suheyli'nin ismine izafetle veriyor.

8 Keşfu'z-Zunun, II. 1509.

9 İslâm Ans. VI. 555.

10 Mes. Anwar-ı Suheyli The Lights of Canopus Neş. H.S. Jarrett. 630 s. 1880 de

Humâyün-nâme, tumturaklılık bakımından Envâr-ı Suheylî'yi geçmiştir. Bu bakımdan onu sadeleştirenler veya özetleyenler olmuştur. Bunların en meşhurları, Hilâlî isimli bir şairin manzum çevrisi, Şeyhulislâm Yahya Efendi'nin Humâyün-nâme'yi üçte bire indiren özeti, Mısır Kadısı Osman zâde Sâib'in "Zübdetu'l-Eshâr" isimli özeti, Şerif İbrahim Mahir Efendi'nin Humâyün-nâme'yi sadeleştiren eseri, Adana'lı Ramazan zâde 'Abdulnafi' Efendi'nin "Nâfi' u'l-Âsâr" isimli manzum çevrisi ve nihayet Ahmet Mithat Efendi'nin "Hulâsa-i Humâyün-nâme" sidir.

Eserin tarihçesini bu şekilde kısaca anlattıktan sonra, şimdi yeni bulunan bu nüshanın özellikleri üzerinde duralım:

Yukarıda da değindiğimiz gibi nüsha, hem eskiliği, hem de hattı ve tezyinatı itibarıyla dikkati çekiyor.

Kapak ve sahife boyutları 14X22,5 cm, sahifelerin yazılı kısmının boyutları 8X17 cm ve cilt kalınlığı 4,8 cm. dir.

Cildi sonradan yapılmış. Abdulhamid devrinde olmalı. Zira ön kapakta yaldızlı Abdulhamid tuğrası, arka kapakta yine yaldızlı hilâl var. Mor renkli kapaklara yine aynı rengin koyusundan meşin cilt yapılmıştır. Bu meşin cildin sırt kısmında enine olarak "Humâyün-nâme" yazılı. Yazının üstü ve altı yaldızla tezyinatlıdır.

Kitabın tümü 441 sahife olup, her sahifede 19 satır var. Her sahifede yazılı kısım yaldızla renklendirilmiş bir çerçeve içinde. Bu çerçevenin dışında ince mavi çerçeveler de var. Kâğıdı özlü, sarı renkli bir kâğıt. Yazı, güzel bir ta'lik kırmasıdır. Hattı düzgündür. Kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmıştır. Beyit, mısra, şiir ve âyetler kırmızı mürekkeple, diğerleri siyahla yazılmış. Sahifelerde eksiklik, yıpranma, yırtılma, silik yok; çok sıhhatli bir nüsha.

İlk sahifenin ön yüzündeki zahriye çok ilginç. En dıştaki 4,5 cm ve en içteki 3,3 cm çapında olmak üzere, en dışta geniş sarı, sonra beyaz benekli dar mavi, sonra dar sarı, sonra da biraz geniş kırmızı bir daire içinde sarı parlak zemin üzerinde beyaz hatla

کتاب همایون

نامه لعبد الواسع

جلبي رحمه الله

“*Kitābu Humāyūn-nāme li’ Abdi’l-Vāsi’ Çelebi Rahimehullah*” yazılı. Sarı zemin üzeri renk renk çiçeğimsi motiflerle tezyin edilmiş. Zahriye tezyinatı ve hattı çok göz alıcı ve ustalıklı. XVI. asırda yazılmış bir kitap için böyle bir zahriye onun saraydan çıkmış olmasını akla getiriyor.

Zahriyenin bulunduğu yaprağın arka yüzü ilk sahife. Bu ilk sahifede başta 49 cm.² lik bir tezyinatlı kare var. Bu kare de iki dik dörtgenden meydana gelmiş. Alttaki dikdörtgenin ortasında yaldız tezhibli zemin üzerinde beyaz hatla (باسمه سبحانه) yazılı.

Eser,

(حضرت حلیم خلاق و حکیم علی الاطلاق .....)

diye başlıyor ve

(..... وعلى الرسول افضل الصلاة والسلام)

diye bitiyor.

En sonda müstensih'in şu açıklaması yer alıyor:

تمت هذه الارقام بعون الملك العلام على يد اضعف العباد
زين الدين لخلف الاكابر والقمخام محمد سليم حفظه الله تعالى من آفات الايام
سابع ربع الاول فى بلدة الشام بجرمة محمد وآله واصحابه الكرام

Müstensih hattat Zeynu'd-din, bu nüshayı Şam'da 989/1581 Rebiulevvelî'nin 7. günü bitirip Mehmed Selim adına dua ediyor.